

BM – HEINRICH UMLAND – STADSWANDELING

1865

5 - 6 okt.

2025

Tgv. 160 jaar Koninklijke Zangvereniging Breda's Mannenkoor

– HEINRICH UMLAND – STADSWANDELING

Bedacht en vormgegeven door:

Pedro Kneepkens | pedro.kneepkens@kpnmail.nl

Comité 'Heinrich Umlandhofje':

Pedro Kneepkens, BM – geschiedschrijver

Hans Talboom, BM – Ambassadeur

Maarten Suijs, BM – Ambassadeur

Info Breda's Mannenkoor:

bmkoor@gmail.com

www.bredaasmannenkoor.nl

Drukwerk:

Copytime | info@copytime.nl

Bij de omslagfoto: In de 19e eeuw ontvingen dirigenten van muziek- en zangverenigingen geen honorarium. Wel was het gebruikelijk om hen voor hun belangeloos bezeten diensten te danken met (soms kostbare) geschenken. De gebruikte *photografische afbeelding* kreeg Umland aangeboden na het behalen van de overwinning van BM bij een door het Amstels Mannenkoor uitgeschreven zangwedstrijd in 1876. In die tijd best een bijzonder cadeau gelet op de toen nog prille geschiedenis van de fotografie. Bij andere gelegenheden ontving Umland onder meer: Een diamanten ring, een Japanse schrijfcassette (met daarin 34 gouden tientjes), een muzieklessenaar en een leren zakportefeuille. Bij gelegenheid van de viering van het 8-jarig bestaan van BM werd Heinrich Umland "omstandig in het zonnetje gezet, waarbij hem een prachtige, ebbenhouten, met goud ingelegde dirigeerstok wordt aangeboden" (citaat uit: '125 jaar Koninklijke Zangvereniging Breda's Mannenkoor' | Harry Gerritsen en Jan Willemssen). Op de baton staat de volgende inscriptie:

De leden van Breda's Mannenkoor aan den Directeur, den Heer Umland.

Wedstrijd Rotterdam, 16 Julij 1870. Gouden medaille.

Breda, 6 Oct. 1873.

Breda, mei 2024

TER INLEIDING

Wie in de ontwikkelingsgeschiedenis van het Bredaase muziekleven in de 19e eeuw duikt, stuit onontkomelijk op de Duitse musicus Heinrich Umland. Vanaf het moment dat Heinrich in Breda kwam wonen ontpopte hij zich tot dé centrale figuur waaromheen die ontwikkeling plaatsvond: ***Wat er in de periode 1837 – 1883 op muzikaal gebied ook gebeurt, Heinrich Umland is er rechtstreeks of zijdelings bij betrokken.****

Heinrich Umland
(1810 – 1890)

Vanaf 1870 tot 1883 was Umland dirigent van de Liedertafel Breda's Mannenkoor. In het jaar dat hij aantrad veroverde hij meteen 'goud' op de allereerste zangwedstrijd waaraan het koor deelnam. Daarmee werd als het ware de eerste plavei gelegd op weg naar 'een gouden tijdperk' waarin BM tot de 'grote drie' van Nederland behoorde. Ondanks alle successen heeft het voortbestaan van BM tegen het einde van 19^e eeuw aan een zijden draadje gehangen. Echter: *Uit alles blijkt dat Umland de voornaamste activist is geweest die Breda's Mannenkoor op het rechte pad heeft proberen te houden. Hiervoor zij hem vanaf deze plaats alsnog dank gebracht.** Ter gelegenheid van ons 160-jarig bestaan willen wij deze postume dank extra onderstrepen door het binnenpleintje van Haven 7 om te dopen tot *Heinrich Umlandhofje*. In de aanloop naar de omdooplechtigheid in het jubileumjaar 2025 is de wandeling door het hart van Nassaustad Breda bedoeld om de grote betekenis van Umland voor de ontwikkeling van het stedelijk muziekleven onder de aandacht van de Bredase cultuurminnaars te brengen. De route voert langs een aantal indrukwekkende monumentale panden in onze historische binnenstad die op de een of andere wijze óók in verband kunnen worden gebracht met de heemkundige geschiedenis van BM. In dit routeboekje worden deze verbanden aangestipt, maar wie geïnteresseerd mocht zijn in 'het hele verhaal' verwijs ik graag naar de gepubliceerde (en nog te publiceren) thema's op www.bredaasmannenkoor.nl/historie.

Prettige wandeling! | Pedro Kneepkens

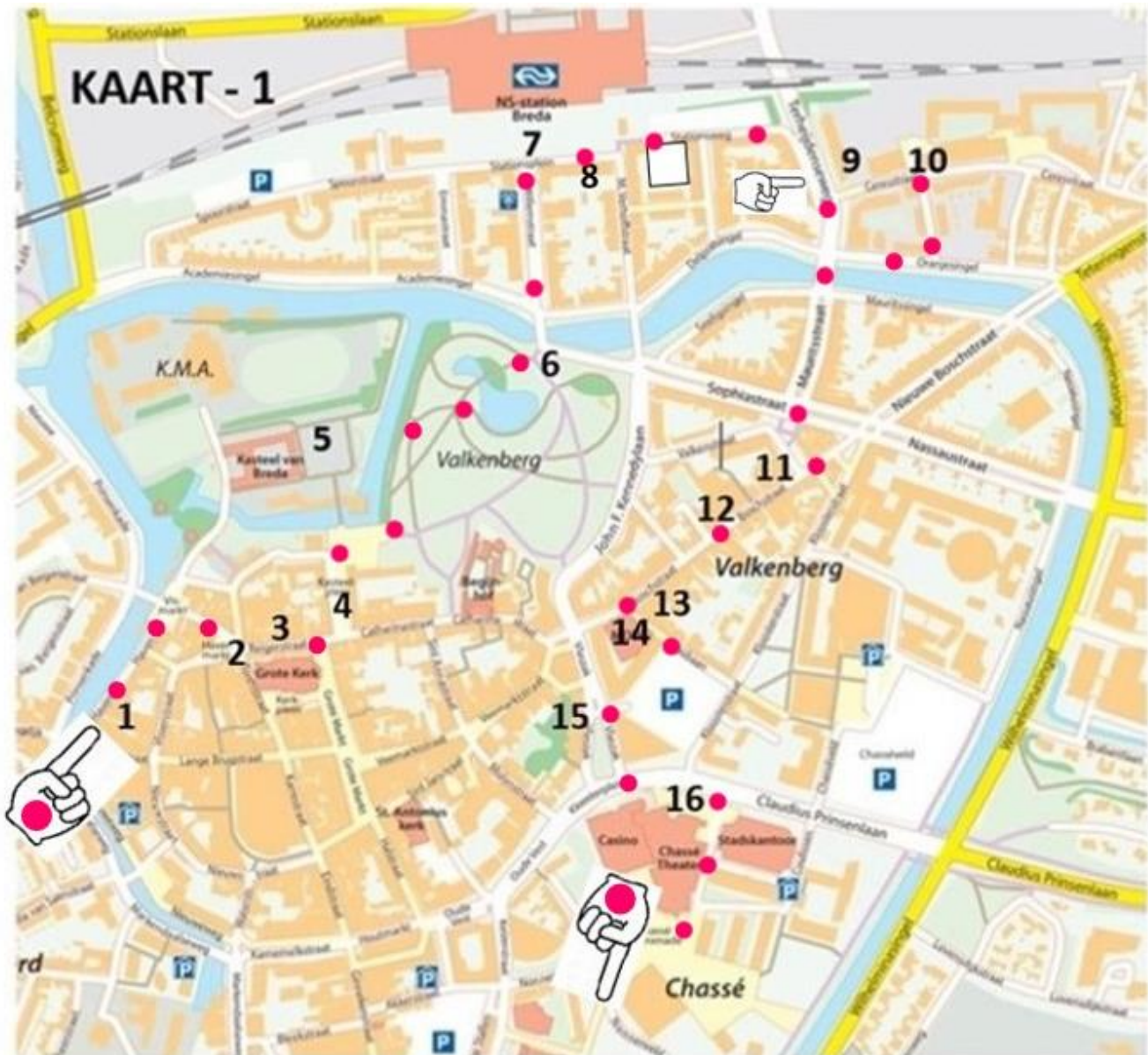
* Citaten uit het door Jan Willemsen en Harry Gerritsen geschreven jubileumboek '125 jaar Koninklijke Zangvereniging Breda's Mannenkoor | Kroniek van een koor 1865 – 1990'.

Afbeelding van de dirigeerstok die Heinrich Umland op 6 oktober 1873 kreeg aangeboden. Aan de binnenzijde van het met fluweel omklede opbergkistje staat met gouden letters *Souvenir Breda's Mannenkoor* afgedrukt. Om onopgehelderde redenen heeft Umland het 'souvenir' in Breda achtergelaten, maar waarschijnlijk is hij het kleinood gewoon

vergeten mee te nemen toen hij in 1883 naar zijn geboorteplaats Freiburg in Thüringen terugkeerde.

BM – HEINRICH UMLAND – STADSWANDELING

Breda's Mannenkoor – blz.189

De Zangvereniging "Breda's Mannenkoor" is op haar gebied de eerste van Breda. Haar directeur, de heer Govert Dorrenboom, en voor hem de heer Umland, voerde haar meermalen met eere aan in binnen- en buitenland, wanneer het gold zich te meten in kracht en klank met zusterverenigingen. Vele, en daaronder ook eerste prijzen, vielen haar ten deel bij zulke gelegenheden (citaat uit een heruitgave in 1977 van Breda en omstreken in woord en beeld d.d. mei 1897).

Andere tijden, andere zeden (uit een persverslag d.d. aug. 1897 n.a.v. een openluchtconcert in de tuin van *Huis ten Bosch* te Prinsenbeek. Hiervoor bestond zoveel belangstelling dat men stoelen te kort kwam, de mensen nauwelijks bediend konden worden en de capaciteit van het openbaar vervoer onvoldoende bleek om iedereen weer naar Breda terug te brengen. Edoch: *Onze kranige zangers toonden toen eerst, hoe zij hunne kunst liefhebben; nog lang zaten zij in gezellige kring bijeen, en lieten bij een koelen dronk hunne zanglust de vrije teugel. En de keelen werden niet moe, en de vroolijke stemming duurde tot diep in den nacht. Zóó gaat Breda's Mannenkoor uit!*

BM – HEINRICH UMLAND – STADSWANDELING

De haven van Breda op een prentbriefkaart uit 1907

Van 1 | BM-verenigingsgebouw Haven 7

Begin- en eindpunt van de wandelroute door het historische hart van Nassaustad Breda – waarvan BM Ambassadeur is – is het *verenigingsgebouw* aan *Haven 7*. Op bovenstaande afbeelding is de toegangspoort naar ingang ervan met een pijl gemarkeerd.

naar 2 | De Vrachtwagen

Sla na bij het verlaten van het hofje rechtsaf en direct voorbij de monumentale vishal aan de Vismarkt weer rechtsaf. Wandel vervolgens door de Vismarktstraat naar de kop van de Reigerstraat.

naar 3 | Hof van Holland

Steek de straat over naar de Foodhall op nr. 24.

naar 4 | Ruitersstandbeeld koning Willem III

Wandel verder en sla links af naar het Kasteelplein.

naar 5 | Kasteel van Breda

Wandel het Kasteelplein af en park Valkenberg in. Houd links aan totdat je zicht hebt op de Henricuspoort die toegang geeft tot het *Kasteel van Breda*.

naar 6 | Nassaumonument

Wandel verder over het rode bruggetje naar het *Nassaumonument* nabij de uitgang van het Valkenberg, de voormalige tuin van het Nassaukasteel.

naar 7 | Stationsplein

Steek de Academiesingel over, wandel door de Willemstraat tot aan het station en sla hier rechtsaf naar *Stationsplein* nr. 1 op de hoek ervan.

naar 8 | **Hôtel Piet Jonkers**

Op de plaats van de nieuwbouw die je passeerde stond ooit *Hôtel en Café – Restaurant Piet Jonkers*.

naar 9 | **Kantoorgebouw De Drie Hoefijzers**

Wandel vanaf het Stationsplein (nagenoeg) rechtdoor naar de Stationsweg en volg deze met de bocht mee naar rechts (= Terheijdenstraat). Steek meteen waar dat mogelijk is de rijbanen van de Terheijdenstraat over en wandel de Ceresstraat in tot aan het *Kantoorgebouw De Drie Hoefijzers*.

naar 10 | **Het Brouwhuis**

Het Brouwhuis, dat evenals het hoofdkantoor tot industrieel erfgoed van onze stad is verheven, ligt iets verderop in de Ceresstraat

naar 11 | **De Bossche Poort**

Wandel pal tegenover Beers & Barrels via de Smits van Waesberghestraat naar de Oranjesingel, sla hier rechtsaf en vervolgens linksaf de brug over. Loop de Mauritsstraat uit, steek bij de Wilhelminafontein de Sophiastreet over en sla aan het einde van de Korte Boschstraat rechtsaf de Boschstraat in. Bij nr. 93 sta je voor *Café – Biljart – De Bossche Poort*.

naar 12 | **Huis van der Donck**

Iets verderop aan dezelfde kant van de Boschstraat staat op nr. 57 *Huis van der Donck*.

naar 13 | **De Beyerd**

Weer verderop vind je aan de overzijde van de straat (nagenoeg op de hoek met de Pasbaan) *Café – Restaurant – Brouwerij De Beyerd*.

naar 14 | **Het Gasthuys**

Op de hoek van de Boschstraat en de Pasbaan staat het *Gasthuys*, een van de oudste gebouwen van Breda waarin sinds 2017 het Stedelijk Museum is gevestigd.

naar 15 | **De Comedie**

Sla bij het parkeerterrein in de Pasbaan direct rechtsaf en loop door tot aan de Vlaszak. Aan overzijde daarvan zie je de 5 puntdaken van een modern appartementencomplex op de plaats waar ooit *De Comedie* heeft gestaan.

naar 16 | **Chassé Theater**

Wandel de Vlaszak linksom uit, steek tegenover Casino Breda het Kloosterplein over en sla linksaf naar het *Chassé Theater*.

Heinrich Umland, vanaf 1837 een centrale figuur in het Bredase muziekleven, was een van de weinigen die zich blijkbaar moeiteloos uit de vaak meer onderdanige dan ondergeschikte positie van de musicus wist te bevrijden. (...) Umland blaakte kennelijk van ijver en genoot voortdurend grote waardering voor hetgeen hij ondernam (citaat: Dr. H.J. Zomerdijk, *Het muziekleven in Noord-Brabant | 1850 – 1914*).

BM – HEINRICH UMLAND – STADSWANDELING

naar 17 | Chassé kazerne

Sla meteen voorbij 'Vensters' op de hoek van het theater rechtsaf en verderop bij het plein nogmaals rechtsaf. Wandel vervolgens door naar het voetpad aan de overzijde van de klinkerstaat (Nonnenveld). Links aanhouden en doorlopen tot de ingang van de voormalige *Chassé kazerne*. Ga hier naar binnen en loop verder naar de patio van de Chassé Botanique.

naar 18 | Sociëteit en Schouwburg Concordia

Sla bij het verlaten van de patio linksaf de Keizerstraat in en vervolgens rechtsaf het Van Coothplein op. Even voorbij de rotonde staat een monumentaal pand met *Concordia* op de gevel.

naar 19 | Nieuwe Veste

Wandel tegenover Concordia de Concordiastraat in, sla vlak voor het parkeerterrein rechtsaf de Doelsteeg in en aan het einde daarvan linksaf (= Ginnekenstraat). Wandel door tot vlak voor stoplichten en sla daar rechtsaf de Houtmarktpassage in. Verlaat de passage linksom, steek de Houtmarkt over en ga naar rechts. Wandel over de Oude Vest naar de Molenstraat (= de eerste straat links) en volg deze tot aan de ingang van *Nieuwe Veste*.

naar 20 | Veemarktstraat No. (5)54

Ga bij de Nieuwe Veste naar binnen, loop rechtuit en meteen voorbij de infobalie rechtsaf naar de schuifdeuren. Steek via deze uitgang en een trapje de binnenplaats van Huis Ocrum over en sla rechtsaf de St. Janstraat in. Wandel vervolgens langs het verhoogde Veemarktpleintje naar de Veemarktstraat. No. (5)54 ligt even voorbij het wit gepleisterde bisschoppelijk paleis.

PS. Wil je het trapje vermijden, negeer dan de ingang van Nieuwe Veste en sla aan het einde van de Molenstraat meteen rechtsaf de Veemarktstraat in.

naar 21 | Eglise Wallonne en Begijnhof

Wandel aan het einde van de Veemarktstraat scherp naar links de Catharinastraat in. Na een paar honderd 'verschijnt' dan de *Eglise Wallonne* en met daarnaast het *Begijnhof*.

naar 22 | Sint - Antoniuskathedraal

Ga (na een evt. ommetje door het Begijnhof) naar de groene poort tegenover de Waalse Kerk waarboven Hof van Ghestel staat. Achter deze ingang ligt de (op de aangegeven openingstijden) vrij toegankelijke Tuin van Merckx. Sla in de tuin rechtsaf en wandel vervolgens 'diagonaal' naar de uitgang aan de St. Annastraat. Sla hier linksaf en direct na de Vrije Boekhandel rechtsaf de St. Janstraat in tot aan de *St. Antoniuskathedraal*.

naar 23 | Het Gouden Kruis

Wandel verder naar de Grote Markt, sla hier rechtsaf en loop door tot aan de eerste straat rechts (= Veemarktstraat). Het 3^e pand aan de rechterzijde, waarin de allereerste exotische eetgelegenheden van Breda – het Grieks restaurant Sirtaki – is gevestigd, heette ooit *Het Gouden Kruis*.

naar 24 | De Boterhal

Draai je om in de richting van Grote Markt en je ziet een monumentale gevel van *De Boterhal* waarop Brouwerij Sint Joris staat.

naar 25 | Het Oude Stadhuis

Wandel verder tot aan het bordes van *het oude stadhuis* aan de andere kant van de Grote Markt.

naar 26 | Die Porte von Cleve

Pal naast het (ceremoniële) stadhuis ligt een pand met de geveltekst Dickens & Jones. 'In de tijd van Umland' stond daar *Die Porte von Cleve*.

naar 27 | Het stennen monster

Wandel recht tegenover 'Dickens & Jones' (Mr. Moos) naar het Kerkplein waaraan in 15^e eeuw de Onze Lieve Vrouwe - ofwel de Grote - Kerk verrees die door onze Middeleeuwse stadgenoten '*het stennen monster*' werd genoemd.

naar 28 | De Brugstraatsekerk

Wandel vanaf het Kerkplein linksom de Torenstraat in en vrijwel meteen daarna rechtsaf de gang naast restaurant Chocolat in. Deze gang komt uit op het 't Sas. Verlaat dit binnenplein door de poort aan de Lange Brugstraat en sla rechtsaf. De Lange Brugstraat gaat over in de Tolbrugstraat waaraan de in 1885 afgebroken *Brugstraatsekerk* heeft gestaan.

naar 29 | Café 't Hoekske

Wandel de Tolbrugstraat uit. Op de hoek met de Haven is 'Mr. Barley' gevestigd. In de zestiger, zeventiger en tachtiger jaren van de vorige eeuw zat hier (wieler) *Café 't Hoekske*.

naar 30 (1) | Mariposa (Vlinder)

Wandel tenslotte langs de haven terug naar Haven 7 waarin sinds begin mei 2024 *Mariposa* haar vleugels heeft uitgeslagen.

Bij de afbeelding: Stadsarchieffoto uit 1909 van de haven met zicht op de Tolbrug (in aanleg de oudste brug van Breda) | Op de hoek *café 't Hoekske* avant la lettre en de met een pijl gemarkeerde ingang naar *Mariposa*.

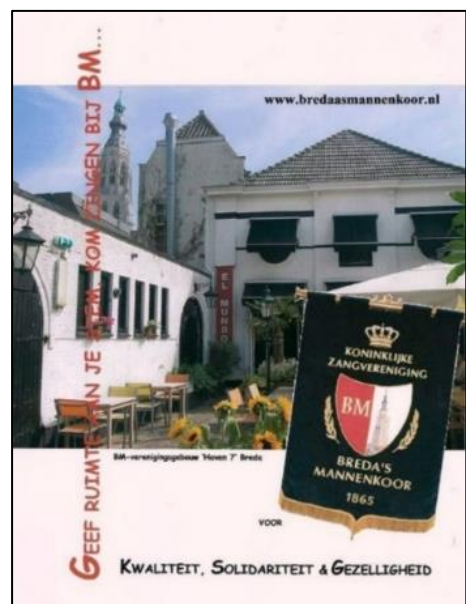
Bij 1 | Haven 7

Het in oorsprong laatmiddeleeuwse gebouw is sinds 1906 eigendom van BM. Op 16 maart 1966 verkreeg het gehele pand de status van rijksmonument. Per 1 januari 1932 is BM haar eigendom gaan verpachten. Aanvankelijk aan opeenvolgende dansschoolhouders. Hiervan zal Leo Tiggelman, die hier in de periode 1951 – 1984

samen met zijn vrouw een populaire dansschool bestierde, bij veel oudere Bredanaars nog wel herinneringen oproepen. Na het vertrek van de laatste dansleraar in mei 1989 beproefden verschillende horeca ondernemers met het scheppen van een mediterrane sfeertje hun geluk aan de (in 2007 heropende) haven van Breda. Begin mei 2024 vond met een wervelende flamencoshow de opening plaats van tapasbar en restaurant *Mariposa* (Spaans voor *Vlinder*).

Bij de afbeelding: Ledenwerfaffiche uit 2005 met zicht op ons verenigingsgebouw en een verwijzing naar onze kernwaarden *Kwaliteit, Solidariteit & Gezelligheid*. Het fundament onder deze waarden werd voor een belangrijk deel door Henrich Umland gelegd | Noot: In 1875 werd Haven 7 voor f 6000,- het eigendom van *Sociëteit De Katholieken Kring*. Omdat deze club van invloedrijke 'roomse' ondernemers vond dat *een flinke bier- en wijnkelder tot een der eerste behoeften van het nieuw op te richten gebouw des Katholieken Kring behoort* werd (aldus de kronieken) door een aannemer voor f 2874,- in deze behoefte voorzien. In feite ging echter bijna geheel Haven 7 tegen de vlakke. Uiterlijk is alleen de vleugel van het oorspronkelijke U-vormige complex in redelijk oorspronkelijke staat behouden gebleven. De huidige (neoclassicistische) voorgevel stamt 'dus' uit 1876.

Bij de afbeeldingen: Groepsfoto t.g.v. 25 jaar Dansinstituut Leo Tiggelman en een interieurfoto van *Trattoria Il Teatro*, een Italiaans specialiteitenrestaurant dat in de periode 1995 – 2005 in ons (wekelijks her in te richten) repetitielokaal gevestigd was.

Bij 2 | De Vrachtwagen

De Vrachtwagen (in een pand uit de 17e eeuw) is het oudste café van Breda. Het opende (aanvankelijk als hotel/café) haar deuren in 1822. Hoewel er geen bronnen zijn waaruit dit valt op te maken, is het best mogelijk dat we hier te maken hebben met het allereerste BM-stamcafé. Vóór 1906 repeteerde het koor namelijk onder meer in Hof van Holland iets verderop in de Reigerstraat. Een stamcafé was het in ieder geval wel in jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw toen de *Crazy Cats*, een uit BM-zangers bestaand 'jazzy' muziekgezelschap, er op zaterdagmiddagen optrad en de ruimte te klein was om alle belangstellenden te herbergen.

Bij 3 | Hof van Holland

Wat sinds april 2019 Foodhall Breda is, was ooit zalencentrum *Hof van Holland*. Op 5 oktober 1865 staken daar een aantal notabele heren de koppen bij elkaar om te brainstormen over de oprichting van *Liedertafel Breda's Mannenkoor*. Onder hen de biermagnaat Frans Smits. De volgende dag kwam men er opnieuw bijeen en werd BM officieel in het leven geroepen. Vóór de Tweede Wereldoorlog was het daarom vanzelfsprekend om BM-verjaardagen op 6 oktober te vieren. Waarom men na 1945 verjaardagen op 5 oktober is gaan vieren, is een nog altijd onbeantwoorde vraag.

Bij de afbeeldingen: Franciscus Henricus Maria Smits (1842 - 1890), medeoprichter en eerste president van

BM, voor de gevel van *Hof van Holland* op een stadsarchieffoto uit 1930. 't *Hof* was niet alleen de bakermat van BM, maar in het pand werd vóór 1906 door de zangers van weleer ook gerepeteerd, geconcerteerd en gefeest. Op 6 okt. 1871 werd er *ter herinnering het 6-jarig bestaan der Liedertafel* o.l.v. Umland bijvoorbeeld een 'Dames-Concert' gegeven. | Dames gekleed in de mode van de late 19^e eeuw en een deel van het affiche van het betreffende concert.

Noot: Nadat Haven 7 voor *De Katholieke Kring* te klein was geworden, werd in 1904 het pand aan de rechterzijde van de Foodhall betrokken. Frans Smits, medeoprichter en (in de periode 1865 – 1868) eerste BM-president was in 1873 overigens ook de medeoprichter van 'de kring'. PS. Haven 7 werd verkocht aan een ondernemer die op zijn beurt de benedenverdieping liet verbouwen tot een concert- en theaterzaaltje. Hij ging hieraan echter failliet waarna toenmalig BM-president Franz Smits van Waesberghe (de zoon Frans Smits) Haven 7 in 1906 bij de faillissementsverkoop ervan t.b.v. 'zijn mannenkoor' wist te bemachtigen.

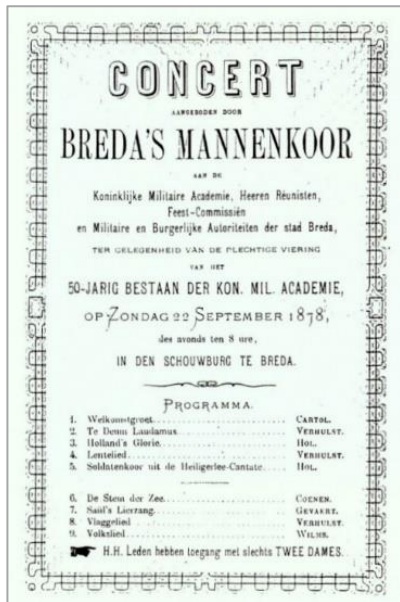

Bij 4 | Ruitersstandbeeld koning Willem III

Umland heeft het standbeeld op het Kasteelplein nooit gezien, want het werd in 1921 onthuld. Hij is echter wel met Willem III in verband te brengen. Ter gelegenheid van 25 jarig koningschap werd in 1874 onder zijn leiding namelijk een groot volksconcert gegeven. Hieraan namen onder meer de drie gezelschappen deel waarvan Umland destijds de ‘gedeelde’ dirigent was, te weten: *Het Breda's Mannenkoor*, (het door Umland zelf opgerichte) gemengd koor *Aurora* en de muziekvereniging *Vlijt en Volharding* (die o.l.v. Umland zou uitgroeien tot de beste dilettante symfonieorkesten van Nederland.

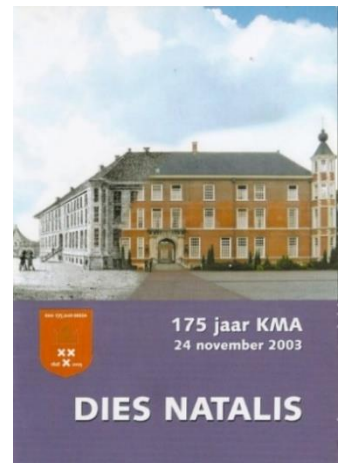
Bij de afbeeldingen: resp. het betreffende standbeeld op een oude ansichtkaart; een schermafbeelding van BM o.l.v. Willem Robert jr. uit een stomme film van de onthulling van het beeld op 8 okt. 1921 en een bronzen gedenkplaat *Loge van het vrije geweten 1791 – 1991*. Deze kom je tegen wanneer je over het rechter trottoir in de richting van Het Kasteel wandelt. Het is afgebeeld omdat Umland lid was van dit genootschap van ‘Vrij Metselaren’ dat o.m. gekoppeld kan worden aan de oprichting van *Algemeene Volks-zangschool* in 1843 met logebroeder Heinrich Umland als directeur.

Bij 5 | Het Kasteel van Breda

Aan de rand van de slotgracht in Stadspark Valkenberg heb je zicht op de Henricuspoort aan de overzijde van *de parade*. De poort geeft toegang tot het in oorsprong uit 1353 stammende kasteel dat in de 15^e eeuw in handen kwam van de familie Van Nassau. In 1828 werd er in opdracht van koning Willem I de Koninklijke Militaire Academie (KMA) in gevestigd. In 1878 bestond de KMA dus een halve eeuw. *Ter gelegenheid van de plechtige viering van het 50-jarig bestaan der Kon. Mil. Academie* gaf BM o.l.v. Umland (die als muzikant en leraar aan de academie werkzaam was) op 22 september van dat jaar een concert *in den schouwburg te Breda* (die toentertijd aan de Oude Vest gelegen was).

Noot: Opmerkelijk is dat BM ook t.g.v. het 75-, 100-, 125-, 150- en 175-jarig bestaan concerten heeft gegeven. Tijdens het laatste concert in 2003 werd in de Grote Kerk, met toenmalig koningin Beatrix en tal van burgerlijke en militaire autoriteiten als toehoorders, *de Veldmis van Bohuslav Martinu* uitgevoerd. Het koor werd daarbij begeleid door de Koninklijke Militaire Kapel.

Noot: In de periode 1976 – 1989 was de parade ‘het podium’ voor de *Nationale Taptoe Breda*. In al die jaren (en feitelijk t/m 2004) was een groep BM-vrijwilligers organisatorisch en/of als figurant betrokken bij deze Taptoe. Het plein was in 2002 ook het toneel voor het (zeer druk bezochte) BM - *Midsummernightconcert* t.g.v. van de viering van 750 jaar Breda. De laatste keer dat BM op de KMA - bij uitzondering(!) - nog te gast was, was in 2015 voor de aftrap van haar jubileumjaar - 150 jaar KZBM. Bij uitzondering, omdat ‘het kasteel’ onder andere t.g.v. allerlei geopolitieke ontwikkelingen gaandeweg steeds meer een ‘no go area’ is geworden. De historische, feitelijk door Umland ingewijde, band tussen BM en de KMA werd m.a.w. een kleine 10 jaar geleden doorgeknipt. Of het koor t.g.v. het 200-jarig bestaan van de KMA in 2028 nog een groots optreden zal verzorgen, is dus zeer de vraag.

Bij 6 | Het Nassaumonument

In 1904 verrees ter herdenking van de *Bleyde Incomste* van Engelbrecht I van Nassau en zijn gemalin Johanna van Polanen 500 jaar voordien een monument in de voormalige kasteeltuin. Dit monument werd echter officieel pas op 3 juli 1905 door koningin Wilhelmina onthuld. BM bracht haar bij die gelegenheid een gezongen *Welkomstgroet* die begint met *Gegroet, Gij Eed'le Vrouwe, Gij dierb're koningin*. Het lied werd geschreven door Henri van Nieuwenhoven, BM-dirigent in de periode 1905 – 1916. In onze historie is die dag echter vooral een mijlpaal omdat het koor zich sindsdien, *Ingevolge de bevelen van Hare Majesteit*, ‘koninklijk’ mag noemen. In 2025 bestaat BM m.a.w. niet alleen 160 jaar, maar zal het ook 120 jaar een koninklijke status hebben.

Bij de afbeelding rechts: T.g.v. 100 jaar KZBM werd voor de voornoemde *Henricuspoort* aan de parade van de KMA een staatsiefoto genomen. Deze foto siert de omslag van een door Paul van Driessche en Ton van Pelt geschreven jubileumboekwerk n.a.v. dit eeuwfeest.

Noot: In 2004 bestond het monument 100 jaar en heeft BM op verzoek van de *Stg. Breda Nassaustad* ter plaatse opnieuw de *Welkomstgroet* van Henri van Nieuwenhoven gezongen. Ter promotie van *Breda Nassaustad* (waarvan BM officieel *Ambassadeur* is) organiseert de stichting sinds 2014 jaarlijks een thematische Nassaudag. Meer weten? Ga naar www.breda-nassaustad.nl. | Bij de afbeeldingen: Koorleden op een visitekaartje van de stg. uit 2010 en een foto (van House of Wax Entertainment) van de spectaculaire Nassaudag in 2019.

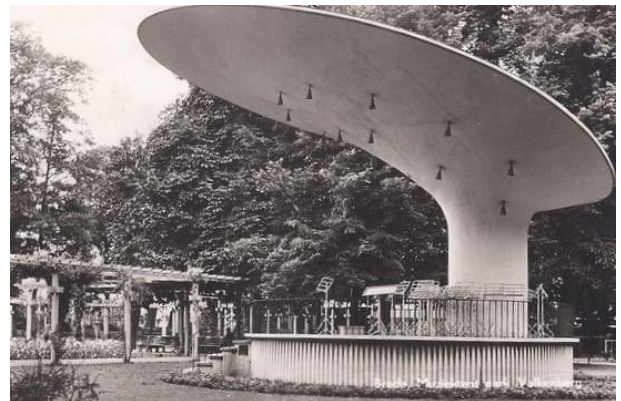
Bij 7 | Het Stationsplein

Het Stationsplein in 1920

In 'Ter inleiding' werd gewezen op het winnen van de allereerste gouden medaille in de koorhistorie op 18 juli 1870: *Als men de dag daarop met de middagtrein uit Rotterdam terugkeert, zijn overal de vlaggen uitgestoken en staan twee harmonieën, twee zangkoren en een grote menigte belangstellenden aan het station. In triomf gaat het richting Gouden Kruis, waar de nodige toespraken worden afgestoken en toosten uitgebracht* (citaat uit '125 jaar KZBM').

Deze eerste massale getuigenis van een grote populariteit van BM onder de Bredase bevolking is minder verbazingwekkend wanneer men bedenkt dat Umland al tientallen jaren voordien een zeer gerespecteerd man was vanwege zijn *liefdadigheidsconcerten* voor de armen van de stad. De baten van een van die concerten ging bijvoorbeeld naar de *Commissie tot Uitdeeling van Soep en Vleesch aan minvermogenden van alle gezindten*.

Noot: Op het Stationsplein stond eertijds een muziekkiosk die menigmaal als podium heeft gediend voor gratis BM-optredens.* Regelmatig werd er ook opgetreden onder 'de schelp' die tot in de zestiger van de vorige eeuw in het Valkenberg heeft gestaan.

* Andere tijden, andere zeden (d.d. 1876)
Zijn we wel ingelicht, dan behoort Breda's Mannenkoor tot die weinige vereenigen, die geene vergoeding verlangen voor hare uitvoeringen en elke belooning, onder welken vorm ook, weigeren.

Bij 8 | Hôtel Piet Jonkers

Tot aan de oprichting van busmaatschappij 'De Pelikaan' kort na de bevrijding van Breda reisde BM per trein (en soms ook per *extra* trein) naar zangwedstrijden of zangersfeesten. Men kwam dan bij 'Piet Jonkers' bijeen. In 1907 reisden er 'vanaf Jonkers' voor het eerst in de koorhistorie *supporters* mee op basis van een aantrekkelijk aanbod: *Voor f 4,25 krijgt men een retour Breda – Brussel alsmede een toegangsbewijs voor de zangwedstrijd; wie f 1,50 meer betaalt kan een nacht blijven slapen en voor nog eens f 1,50 extra is ook het eten verzorgd* (citaat uit '125 jaar KZBM').

werd trouwens de *Eerste Prijs* gewonnen. Een meegereisde verslaggever van het 'Dagblad van Noord-Brabant' meldde deze overwinning per telegraaf aan zijn redactie die deze triomf per ommekeer in een extra bulletin onder de aandacht bracht. Bij thuiskomst stonden er 'dus' wederom duizenden chauvinistische en dolenthousiaste Bredanaars het koor op te wachten.

Noot: Een van de zalen die Piet Jonkers verhuurde was een concertzaaltje, waarin Umland (zelf een bedreven cellist) regelmatig met verschillende semiprofessionele kamerorkesten heeft opgetreden. Als oprichter (in 1875) van de *Vereeniging voor Kamermuziek* ontplooipte en stimuleerde

hij namelijk tal van gezamenlijke activiteiten op het gebied van de kamermuziek door 'de betere' diletante en professionele muzikanten. Zijn vereniging kan m.a.w. beschouwd worden als de verre voorloper van het in 2014 opgerichte *Symfonisch Collectief Breda*. Ook dit collectief is een *netwerk van enthousiaste professionele en gevorderde amateurmusici*, aldus de informatie op de website van het collectief.

Bij de afbeelding: Groepsfoto uit 1907 van de Koninklijke Muziekvereniging *Vlijt & Volharding* waarmee BM regelmatig samen heeft opgetreden. O.m. dus in 1874 t.g.v. 25 jaar koningschap van Willem III (zie bij 4). De samenwerking verliep kennelijk naar volle tevredenheid, want in datzelfde jaar deed BM het voorstel aan v & v om in de toekomst door onderlinge samenwerking één gezelschap uit te maken. De daarbij gestelde voorwaarden waren echter niet aanvaardbaar voor de tegenpartij.

Bij 9 | Kantoorgebouw De Drie Hoefijzers

Wie binnen in het monumentale *Kantoorgebouw De Drie Hoefijzers* de trap oploopt, stuit op de buste van Frans Smits, *den stichter dezer industrie* en tevens medeoprichter en eerste president van BM. De naamgeschiedenis van De Drie Hoefijzers begint in 1628. In 1807 raakte de brouwerijhistorie verbonden met de geschiedenis van de familie *Smits* (maar sinds 1928 alom bekend als *Smits van Waesberghe*). Het brouwerijcomplex aan de Ceresstraat verrees in 1887 in opdracht van Franz Smits van Waesberghe, de zoon van Frans Smits. Franz gaf in 1926 ook de opdracht voor de bouw van het hoofdkantoor. Tot in de beginjaren zestig van de vorige eeuw was de brouwerij een typisch familiebe-

drijf. In 1968 werden echter alle belangen verkocht aan Allied Breweries dat nadien op haar beurt weer opging in het wereldwijde InBev concern. Tot verbetering van velen sloot het concern in 2004 haar vestiging aan de Ceresstraat. Na ettelijke jaren van leegstand werd het hoofdkantoor in oude luister hersteld. Hierna werd het pand in 2011 het onderkomen van de businessclub *Offices For You Breda*. Bezoekers zijn welkom (aldus een bordje voor de deur), dus wandel gerust even naar binnen om een blik te werpen op hal en trapportaal (alwaar BM bij de officiële opening van de zakenclub een miniconcertje heeft gegeven).

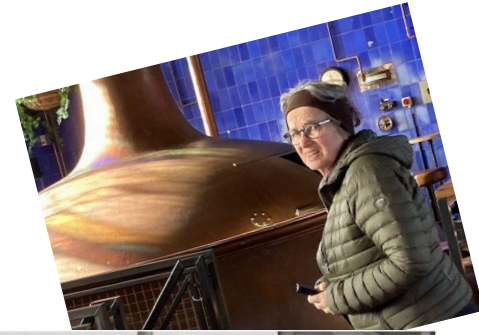

Bij de afbeeldingen: Linksboven de trap naar de buste van Frans Smits. In het midden de voorgevel van het hoofdkantoor. Aan het ex- en (peperdure) interieur zijn elementen van zakelijk expressivisme, Jugendstil en Art Deco te bewonderen. Indertijd werden voor de bouw en inrichting van het kantoor kosten nog moeite gespaard, want door toedoen van *de ferme hand van Franz* (waarmee hij ook BM aanvoerde) maakte de brouwerij tot vlak voor *de grote crisis* van 1929 een ongekende periode van bloei door | Bij foto rechtsboven: In november 2017 figureerden BM-zangers bij toerbeurt in het voormalige brouwerijkantoor in het theaterstuk

Brouwerskind dat werd geschreven door Anouk van den Berg, een van de vele nakomelingen uit de familie SvW. De man die haar een hand lijkt te geven is Hans de Wit, BM-dirigent sinds 2008. | Bij de foto 'man met schilderij': De man die het schilderij vasthoudt is Theo Baert, onze huidige voorzitter (sinds 2018). Op het schilderij *Franz Smits van Waesberghe*. Dit schilderij en dat van zijn vrouw *Maria van Waesberghe* werden door een van de nazaten van Franz aan BM geschonken, maar nadien (in juni 2020) voor onbepaalde tijd uitgeleend aan het management van Offices For You. Sindsdien hangen ze in de (voor bezoekers afgesloten) vergaderzaal van het voormalige kantoorgebouw.

Bij 10 | Het Brouwhuis

Van het, sinds 1887 steeds verder uitgebreide, brouwerij-complex aan de Ceresstraat zijn alleen het kantoorgebouw, het ketelhuis en het brouwhuis bewaard gebleven. Na de periode van leegstand en renovatie kregen, evenals het kantoor, ook het ketel- en het brouwhuis een nieuwe bestemming. In het (naast het brouwhuis gelegen) ketelhuis heeft zich Reclamebureau The Communication Compagny gevestigd en het 8 verdiepingen hoge Brouwhuis werd geschikt gemaakt om er te wonen, te werken en te recreëren (aldus de Brouwhuiswebsite). Recreëren kan men op de begane grond in *café/restaurant Beers & Barrels* waarin je als gast aan, tussen en onder de oorspronkelijke brouwketels zit. Onder meer in deze voormalige brouwzaal heeft menig zanger uit de eerste BM-generaties de kost verdiend. Pakweg tot aan WO II was daarbij sprake van een zekere feodale verhouding tussen de werknemer/zanger en zijn brouwerijdirecteur/BM-president. Het volgende citaat uit de tijd van de oprichting van BM in een door een verre nazaat van Frans Smits geschreven familiechroniek spreekt boekdelen wat dit betreft: *Ons mannenkoor scheidt een onderlinge band tussen de knechten en onze Baas.*

Bij de afbeeldingen: BM-Vriend(in) Gerda Prins bij een van de oorspronkelijke brouwketels in café/restaurant Beers & Barrels | Stadsarchieffoto uit 1902 met 'knechten' op de voorgrond en het ketelhuis op de achtergrond. De tekst op de foto verwijst naar thema 4 van de geschiedschrijving over BM. In dit thema wordt o.a. ingegaan op *De dynastie Smits van Waesberghe* in de periode 1902 – 1978 | Noot: In oorsprong was BM een typisch 19^e-eeuws fabriekskoor zoals in Breda ook de aan de Etna en H.K.I. (Hollandse Kunstzijde Industrie) verbonden koren dat waren. Op de achtergrond van een overvloed

aan fabrieks- en mijnkoren in de 19^e eeuw speelden de idealen van *De Verlichting* waarbij samenzang als een geschikt middel werd beschouwd *om het volk te beschaven*. Het HKI-koor stond trouwens o.l.v. Jac A. Maassen (1887 – 1946), de 'peetvader' van het beiaardiersgeslacht dat sinds 1923 de beiaard van de Grote Kerk bespeelt.

Flitsen uit het verleden: 13 juli 1937

Jaarlijks zangersfeest in de tuin van Concordia. Hieraan namen een zevental koren uit Breda en omgeving deel. Voor het eerst ook 'Breda's Mannenkoor'. Ik citeer uit het verslag van Dagblad voor Noord-Brabant: *Breda's Mannenkoor was ook van de partij en wel voor het eerst. 't Was*

van ons Koninklijk koor beslist een edelmoedige geste, die hoge waardering verdient en ongetwijfeld de belangstelling in vocale kunst ten goede komt. Drie van de deelnemende koren stonden o.l.v. Jac Maassen, t.w. het H.K.I. - Mannenkoor, Zangvereniging Zanglust en De Vereenigde Zangers. (citaat uit het voormalige verenigingsblad 'Goeie Berichten', 2^e jaargang, nr. 1 | Januari 1980

Bij 11 | De Bossche Poort

Wellicht de meest mythische BM-(solo)zanger aller tijden heette Bart van Heusen (1894 – 1974). Als 16-jarig (!) knulletje werd hij vanwege zijn ‘gouden stemmetje’ door toenmalig dirigent Henri van Nieuwenhoven ingelijfd. Geïnspireerd door de stem van Bart schreef Otto Deden (dirigent in de periode 1965 - 1973) *Chanson Bachique*, een aan BM opgedragen werk voor mannenkoor, baritonsolo en orkest. Bart

en zijn toenmalige koormaten gingen na de repetities graag stappen en een van hun stamkroegen in de vijftiger en zestiger jaren van de vorige eeuw was *De Bossche Poort*, een huiskamercafé dat sinds 1885 bestaat en waarin nog altijd kenmerken uit die tijd te vinden zijn. Bart kon ‘als het moest’ een heel arsenaal aan o.a. operetteliederen zó uit zijn mouw schudden en met zijn vertolking van *Dunkelrote Rosen* van Franz Léhar wist hij daarbij (desnoods met een plastic bosje narcissen in de hand) menig vrouw te charmeren. Bart (een ‘eenvoudige’ vestenmaker van beroep) was overigens ook het éérste BM-lid dat (in 1956) aandrong op uniforme kledij voor alle zangers, een pleidooi waaraan pas in 1984 ‘postuum gehoor’ werd gegeven met de bestelling van een partij smokings bij Jean Bergé aan de Haagdijk die in 1985 werd geleverd.

Bij 12 | Huis van der Donck

Huis van der Donck is het geboortehuis van Adriaen van der Donck (Breda ca.1618 – Nieuw Amsterdam 1655). Adriaen (een kleinzoon van de legendarische turfschipper Adriaen van Berghe) emigreerde in 1641 naar Nieuw Amsterdam (New York). Daar wordt hij beschouwd als “de vader van de geboortecte van de stad die later New York zou worden” (bron: Wikipedia). Bij veel Bredanaars zal het onlangs gerenoveerde gebouw vooral nog bekend zijn als *Huize Raffy*, in de periode 1958 – 2004 een woonzorgcentrum voor Indische en Molukse ouderen. Het statige pand is aan ons koor gerelateerd omdat Franz Smits van Waesberghe en zijn gezin er omstreeks 1900 in gingen wonen. Franz (BM-president in de periode 1902 – 1930) liet de gehele inrichting verbouwen in de Jugendstil stijl die ook het brouwerijkantoor aan de Ceresstraat kenmerkt. Onder zijn presidentschap verwierf BM ‘Haven 7’ en behoorde het koor (dat op enig moment meer dan 300 zangers telde) tot de top-3 in de *Hoogste Eere-klasse*. Franz behoorde uiteraard tot industriële elite van de stad, ofwel tot de *hoofden van groote zaken*. Zie onderstaand citaat uit een ledenwerfactie d.d. eind april 1898.

Eene vereeniging, geheel aan de kunst gewijd, trekt zijn leden uit alle rangen en standen der maatschappij, van elken leeftijd. Hoofden van groote zaken, eenvoudige handswerkklui, mannen met grijzende haren, jongelingen met het zachte dons op de bovenlip, men vindt ze op ‘Mannenkoor’, allen beziel met liefde voor de kunst.

Bij 13 | De Beyerd

Ongetwijfeld is *De Beyerd* (door het horecavakblad *Misset* meermaals uitgeroepen tot het beste café van Nederland) *wereldwijd* de meest bekende ‘bruine kroeg’ van Breda. Dit mede omdat haar bitterballen speciaal worden aanbevolen in de internationale toeristengids *Lonely Planet*. De ‘peetvader’ van *De Beyerd* was Piet de Jongh. Vanaf ‘den beginne’ in 1967 wist hij, samen met zijn vrouw (en kasteleinsdochter) Els Jonkers, van de Boschstraat nr. 26 de huiskamer van filosofen, kunstenaars en (linkse) politici te maken. Piet was ‘dan ook’

de eerste kastelein in Breda die (door hemzelf over de grens gesmokkelde) Belgische bieren schonk. Inmiddels hebben zijn zoons het in de originele ‘bruine’ stijl gelaten café uitgebreid met een restaurant en een ambachtelijke brouwerij. Het bijzondere aan de brouwerij is dat er o.a. *Drie Hoefijzers Klassiek* wordt gebrouwen volgens het (in 2004 in licentie verkregen) originele recept en op basis van de oorspronkelijke gistcultuur. Wie hier een ‘klassiekje’ drinkt, proeft dus hetzelfde biertje als de ‘brouwerijzangers’ uit 1865, zeg maar. De geschiedenis ervan voert zelfs terug naar het zuid-Duitse Beieren in vroege 16^e eeuw.

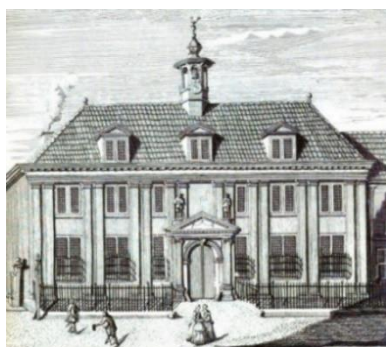
Bij de afbeeldingen: Een ‘Klassiek’ bierviltje; het vignet van *De Beyerd* (oorspronkelijk een in 1988 door de stamgasten aan Piet en Els geschonken aquarel t.g.v. 150 jaar familiebedrijf ‘Café Jonkers’ dat aan *De Beyerd* ten grondslag lag en 3 literflessen *BM-Mannenbier*). Deze, uiteraard met ‘Drie Hoefijzers Klassiek’ gevulde, flessen werden t.g.v. het 150-jarig bestaan van *BM* in 2015 aan de man gebracht om de feestpot te spekken.

Bij 14 | Het Gasthuys

Het pand waarin sinds 2017 het *Stedelijk Museum Breda* is gevestigd was van oorsprong een gasthuis voor handelsreizigers en pelgrims. De vroegste verwijzing naar deze bestemming dateert uit 1246. In de loop der eeuwen heeft het complex heel wat verschillende bestemmingen gehad. In ‘de tijd van Umland’ (en ver daarvoor en daarna) stond het bekend als het *Oudemannenhuis*. In 1955 werd het pand door de gemeente aangekocht die het liet verbouwen tot *Cultureel Centrum De Beyerd*. Als cultureel centrum (nadien ‘centrum der kunsten’) heeft *De Beyerd* tot 2005 bestaan. Tot de activiteiten van het Cultureel Centrum behoorde o.a. het organiseren van *zomeravondconcerten* op het binnenplein. Meerdere keren werd hieraan ook door *BM* deelgenomen. Een bijzonder concert dat in maart 1968 ‘onder de vleugels’ van *BM* in *De Beyerd* werd gegeven, was een uitvoering door het ‘Koor van Noord-Boheemse leraren’ (PSSU) uit Most – Tsjechoslowakije. In juni van datzelfde jaar (het jaar van de ‘Praagse lente’) was ons koor te gast in Most en werd tijdens een historisch unieke 10-daagse reis ook Praag bezocht. Uniek, want *BM* was destijds het éérste mannenkoor van Nederland dat een reis achter het communistische ‘ijzeren gordijn’ aandurfde.

Bij de afbeelding: Prent(uitsnede) uit 1743 van het Gasthuys door B.F. Immink naar P. de Swart | Collectie Stedelijk Museum Breda

Bij 15 | De Comedie

In de 19e eeuw was Breda een nog vooraanstaande garnizoensstad met 6 kazernes en een militair hospitaal binnen de gemeentegrenzen. Het hospitaal (zie afbeelding op een oude Ansichtkaart) was aan de Oude Vest gelegen. In 1792 werd de ziekenzaal verbouwd tot een theatertje dat de Dans- en Comediezaal, het Comediehuis, *De Comedie*, Schouwburg Comedia of simpelweg de Stadsschouwburg werd genoemd. De schouwburg bood plaats aan 320 bezoekers. In de loop der tijden raakte het slecht onderhouden pand steeds meer uit de gratie en de doodsteek ervan was de opening van de *Sociëteit en Schouwburg Concordia* aan het Van Coothplein in 1881. Maar tot die tijd heeft BM in dit schouwburgje een aantal keer opgetreden, zoals in 1878 t.g.v. het 50-jarig bestaan van de KMA (zie bij 5). Merkwaardig is dat Umland *het door in gebruikname van Concordia buiten gebruik geraakte oude Schouwburggebouw aan de Vest* in 1881 (d.w.z. 2 jaar voor zijn terugkeer naar zijn geboortestad) kocht voor f 11.130, -. In zijn boek 'Het muziekleven in Noord-Brabant | 1850 – 1914' vraagt H.J. Zomerdijk zich daarbij af of Heinrich Umland bij de aankoop ervan werd gedreven door *louter zakelijke interesse* of door *uit de talloze concerten achtergebleven gevoelens van nostalgie*.

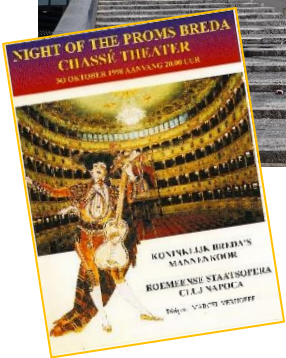
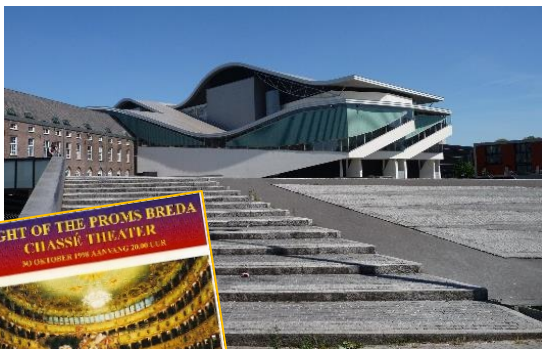
Bij 16 | Chassé Theater

Na jaren van vertraging en politiek gekrakeel (hetgeen twee wethouders van cultuur 'de kop kostte') opende het Chassé Theater in 1995 haar deuren. Inmiddels is het theater niet meer weg te denken uit het stadsbeeld van Breda en heeft het als 'cultuurtempel' zijn sporen ook ruimschoots verdiend. Het theater beschikt over een kleine, midden en grote zaal. Vanaf de opening t/m

2015 heeft BM in 't Chassé concerten gegeven. Doorgaans betrof het de ('sinds Umland') traditionele *najaarsconcerten* waarvoor de middenzaal met ca. 600 zitplaatsen werd gereserveerd. In de periode Marcel Verhoeff (1992 – 2007) werd in deze ruimte in 1996 ook de aftrap gegeven van een

reeks populaire *Night of the Proms – Breda* concerten. Een enkele maal is met succes de risicovolle sprong naar de Grote Zaal met 1450 zitplaatsen gewaagd. De eerste keer in 1998 voor het 3^e Promsconcert en de laatste keer in 2015 t.g.v. het *Jubileumconcert 150 jaar KZBM*. Het betreffende Promsconcert trok ruim 1100 belangstellenden, maar bij het jubileumconcert werd bij wijze van spreken 'het grote zaalrecord' tot 1350 'opgeschroefd'.

Bij de afbeeldingen: Achterzijde van het door Herman Herzberger ontworpen theater (foto: Gerda Prins) | Poster van het 3e Promsconcert in 1998 i.s.m. (vrouwen)koor en orkest van Roemeense Staatsopera *Cluj Napoca*, | Noot: om auteursrechtelijke redenen werd BM in 2004 door InBev (zie bij 9) gesommeerd om de benaming *Night of the Proms* niet meer te gebruiken. Vanaf 2005 was er daarom 'in den vervolge' sprake *Night of the Classics – Breda* concerten.

Bij 17 | Chassé kazerne

In de Chassé kazerne was tot in de beginjaren negentig van de 20e eeuw het 6e Regiment Infanterie gelegerd. Aan dit regiment was t/m 1939 een professioneel muziekkorps verbonden dat wijd en zijd bekend stond als 't Zesde. Met dit elitekorps (er golden strenge toelatingseisen) heeft BM voor de opheffing ervan regelmatig samen opgetreden. Voor de laatste keer op 1 mei 1938 in Schouwburg Concordia waarbij het *strijkorkest* van 't Zesde BM begeleidde bij o.a. de uitvoering van *Szenen aus der Frithjofsage* van Max Bruch. Een van bekendste kapelmeesters van 't Zesde was Louis de Morée. Louis, die het korps van 1923 t/m 1939 leidde, was ook een gerenommeerd componist. Zó befaamd dat nagenoeg al zijn werk door de Duitse bezetter uit de kazerne werd gestolen en nooit meer is teruggevonden. Iedere 'rechtgeaarde' stadgenoot kent evenwel zijn *Bredasche Marsch* (alias *De Paarse Heide*). Deze mars, op een tekst van zijn vriend (en BM-president) Tony Smits van Waesberghe, schreef Louis t.g.v. de ingebruikname van

een nieuwe beiaard in de Grote Kerk op 8 juni 1929. Ook deze muziek zou echter onder het stof van de geschiedenis zijn verdwenen als hij niet in 1976 op een promotiesingle van het Oude Stijl Jazz Festival Breda was komen te staan. *Puur door haar sprankelend arrangement* werd 'Te midden van de paarse heide, enz.' tot op de dag van heden een onbetwiste plaatselijk hit. Tijdens de gemeenteraadsvergadering op 26 september 1991 werd de Bredasche Marsch inclusief de originele tekst officieel tot *Volkslied van Breda* uitgeroepen.

Bij de afbeeldingen: Prentbriefkaart van de Chassé Kazerne uit omstreeks 1934 | Voorblad van de partituur van de Bredasche Marsch (die werd opgedragen aan de voorzitter van *Breda Vooruit!*, de voorloper van de v.v.v.) | Hoes van een CD met daarop een opname uit 1995 van een uitvoering van *De Paarse Heide* door BM en de *Pharmacy Five + Three* jazzband o.l.v. Rob Creemer (in 1976 'de redder' van de

Bredasche Marsch). De opname vond destijds plaats in het concertzaaltje van Nieuwe Veste | Schermopname van het YouTube filmpje *Breda's Mannenkoor & Bredasche Marsch* met daarop de portretten van Louis de Morée en Tony Smits van Waesberghe. Tony volgde zijn vader Franz in 1930 op als president van BM. In 1961 droeg hij op zijn beurt 'de scepter' over aan zijn zoon Marcel. Tony stond dus maar liefst 31 jaar aan het BM-roer en hij is daarmee de onbetwiste 'kampioen' | Noot: Het betreffende filmpje met historische beelden en opnames is desgewenst te vinden op www.bredaasmannenkoor.nl > YouTube.

BM 2015 Breda's Mannenkoor & Bredasche Marsch

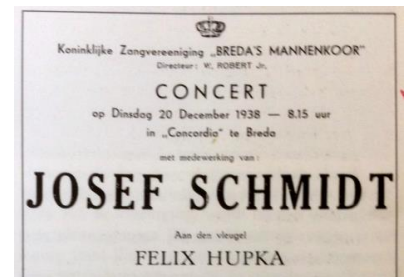
Bij 18 | Sociëteit en Schouwburg Concordia

In 1838 richtte Umland *het eerste gemengde zangkoor* in Breda op. Vast met een vette knipoog naar de 'gelovige' verdeeldheid en versnippering die kenmerkend was voor het muziekleven in de 19e eeuw, noemde hij dat koor *Concordia* (Latijn voor *Eendracht*). I.t.t. tot zijn 2e gemengde koor *Aurora* was Concordia geen lang leven beschoren. Het zal Umland evenwel veel deugd hebben gedaan dat 'zijn boodschap' op de gevel prijkte van *de éérste schouwburg in Noord-Brabant*. Het initiatief tot de bouw ervan kwam uit de kring van liberale burgers en (doorgaans protestantse) KMA-officiëren die zich in 1880 verenigden onder de vlag van culturele

sociëteit *Amicitia et Concordia* (Vrienden van Concordia). De nieuwe schouwburg (die de RK-clerus een doorn in het oog was) opende haar deuren op 10 juli 1881. Er zijn geen aanwijzingen dat Umland *direct* bij de bouwplannen betrokken is geweest. Gezien zijn centrale positie in het culturele leven van Breda mogen we evenwel gerust aannemen dat hij gevraagd of ongevraagd zal hebben 'meege-dacht'. In ieder geval werd een van de openingsconcerten door BM o.l.v. *good old* (citaat H.J. Zomerdijk) Umland gegeven. Bijzonder is dat BM ook in 1981 heeft opgetreden t.g.v. het 100-jarig bestaan van Concordia. Het aantal uitvoeringen gedurende de tussenliggende eeuw 'aan het Van Coothplein' valt niet meer na te tellen. Tot die reeks behoort evenwel een stel absoluut legendarische, zoals die op 20 dec. 1938 i.s.m. de wereldberoemde Joodse tenor Joseph Schmidt.

Bij de afbeeldingen: Gravure van het oorspronkelijk ontwerp van *Sociëteit en Schouwburg Concordia* | In de zomer van 1906 genomen staatsfoto van BM voor 'de schelp' in de tuin van Concordia t.g.v. haar 40-jarig bestaan in 1905. *Het jubileumconcert in de feestelijk verlichte tuin trok tussen de 3 á 4000 (!) bezoekers die met extra treinen en trams moesten worden aan- en afgevoerd* | De kop van het affiche van het betreffende concert waarbij (aldus de kronieken) *het talrijke publiek gefascineerd naar de kleine zanger luisterde* (die vlak voor zijn repatriëring naar Amerika in 1942 in een Zwitsers interneringskamp op 38-jarige leeftijd aan een verwaarloosde longinfectie kwam te overlijden).

Andere tijden, andere zeden (uit een persverslag n.a.v. een Concordia-optreden in okt. 1901) Dan bestaat, schijnt bij een deel van het publiek in Concordia, de onhebbelijke gewoonte te applaudisseren op eene wijze, die niet streng genoeg kan worden gelaakt. Als het stampen met de voeten geen geluid meer genoeg schijnt te maken (ik vind het anders nog al wel, als het vlak boven je hoofd gebeurt), dan moeten de stoelen het met de stokken ontgelden. Zulks een applaus bereikt juist het tegendeel van wat men bedoelt. 't Is niet aanmoedigend, maar afmattend en maakt onverschillig.

Bij 19 | Nieuwe Veste

De geschiedenis van *Nieuwe Veste* is begonnen met de oprichting van de gemeentelijke *Algemeene Zang- en Muziekschool* in 1876. De éérste directeur van deze verre voorloper van 'het centrum voor de kunsten' aan de Molenstraat was Heinrich Umland. Aan deze 'Algemeene' ging een in 1843 door de *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* opgerichte *Algemeene Volkzangschool* vooraf. Ook hiervan is Umland, tot aan de te

loorgang van deze 'Nutsschool' door de komst van de gemeentelijk school, de zeer gewaardeerde docent/directeur geweest. Op gezette tijden in de BM-historie is er, onder meer op gebied van *koorscholing en stemvorming*, sprake geweest van een nauwe samenwerking met Nieuwe Veste. Docenten en getalenteerde leerlingen zijn diverse keren ook betrokken geweest bij de muzikale begeleiding van kooruitvoeringen. Een primeur in onze hedendáágse geschiedenis betreft de tentoonstelling *Zang scheidt Kunst* die van 9 maart t/m 13 april 2024 in Nieuwe Veste te bewonderen viel.

Bij de afbeeldingen: Foto vanuit de binnentuin van Nieuwe Veste die als het ware om een zeldzame moerbeiboom is heen gebouwd. Nieuwe Veste is, evenals het Chassé Theater, ontworpen door Herman Herzberger. De foto is ontleend aan de website van het HHR-architectenbureau | *IJsvogel*, een van de door BM-zangers of hun partners tentoongestelde kunstwerken in Nieuwe Veste.

Bij 20 | Veemarktstraat No. (5)54

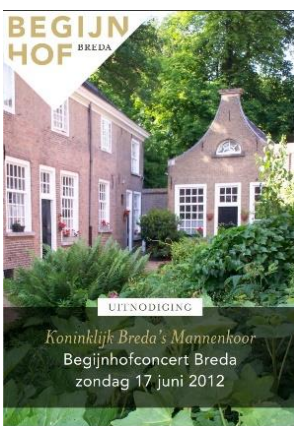
In het kielzog van een oudere broer kwam Heinrich Umland in 1827, op 17-jarige leeftijd, naar Den Haag om als cellist en paukenist in dienst te treden van 9^e Afdeling Infanterie. In 1833 werd deze afdeling naar Utrecht verplaatst. Vier jaar later verruilde Umland de Domstad voor onze Nassaustad voor een betrekking als militair muzikant en muziekleraar aan de KMA. In 1840 liet hij zich bovendien inschrijven als particulier muziekonderwijzer. De vaker aangehaalde H.J. Zomerdijk meldt hierover dat Umland op 3 december van dat jaar voor het college van B & W is verschenen om te verklaren *voornemens te zijn*

om zijn vast verblijf- en woonplaats te houden binnen deze stad in de Veemarktstraat, Wijk A, No. 554, zijnde van beroep Muziekonderwijzer, laatst gewoond hebbende te Utrecht, doch sedert 3 jaren alhier verblijf houdende. 'Alhier' is het afgebeelde pand dat op enig moment huisnummer 54 kreeg toebedeeld. Dit adres was tevens de 'huiskamerschool' van 't Nut en zijn 'thuiswerkplek' als corresponderend lid van het landelijk muziektijdschrift Caecilia. Als zodanig weet Heinrich Umland de muzikale gebeurtenissen in Breda, waarin hijzelf vaak een groot aandeel heeft, onder de aandacht van een groter publiek te brengen. Zijn bescheiden persoonlijkheid staat er borg voor, dat hij van zijn eigen persoon voldoende afstand kan nemen.

Bij 21 | Eglise Wallonne en Begijnhof

De Waalse Kerk (anno 1440) en *het Begijnhof* (anno 1267) behoren tot de pareltjes van de monumentale bezienswaardigheden van onze stad. Umland heeft in dit kerkje (en in de Grote Kerk aan de Grote Markt) regelmatig orgelconcerten gegeven. Het is daarom *niet onwaarschijnlijk dat hij in dienst van beide gemeenten heeft gestaan* (H.J. Zomerdijk). In de Waalse Kerk werden in de eerste pakweg 10 jaar na de oprichting van het *Comité Vrienden van BM* in 1989 speciale *Vriendenconcerten* georganiseerd. Het kerkje is in Breda ook bekend vanwege haar ‘lunchconcerten’ onder de noemer *Cultuur tijdens het middaguur* waarbij van meet af aan (d.w.z. vanaf 1984) BM-vrijwilligers zijn betrokken. Het naastgelegen Begijnhof is het decor geweest van diverse BM-openluchtconcerten. In 2012 zong het koor hier bijvoorbeeld in het kader van de in 2011 door de *Stg. Begijnhof* geïnitieerde *Begijnhofconcerten*.

Bij de afbeeldingen: Oude gravure van de Waalse kerk | Omslag van het programmaboekje van het *Begijnhofconcert Breda* door BM in 2012 | Omslag van het programmaboekje *Cultuur tijdens het middaguur – 2023* | Interieurfoto van de Waalse Kerk met zicht op het door Umland bespeelde orgel. De foto werd genomen t.g.v. de presentatie van het aan BM opgedragen boek *Allegro Vivace van Breda naar Barcelona* dat werd geschreven n.a.v. een concertreis naar Catalonië in 2010 | Noot: Volgens H. J. Zomerdijk (dé autoriteit op het gebied van de muziekgeschiedenis in Noord-Brabant) was Umland dus *waarschijnlijk* als organist aan de Grote Kerk verbonden. Van zijn opvolger bij BM, de opvallend bebaarde Govert Dorrenboom, weten we dit zeker en dat voor maar liefst 50 jaar(!) Met de komst van de ‘calvinistische’ Dorrenboom (dirigent in de periode 1883 - 1902) ging er een andere wind door het koor waaien. Uit een artikel in het eerder genoemde muziektijdschrift ‘Caecilia’ d.d. febr. 1884 hierover het volgende: *De concerten, door B.M. gegeven,*

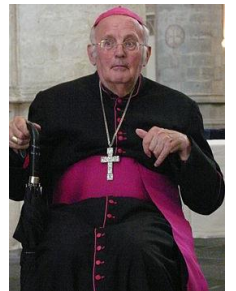
*beginnen al minder te gelijken op hetgeen men van een liedertafel gewoon is te hooren. Dit breken met een op den duur onhoudbare traditie is zeer verstandig. Het brengen van meer afwisseling in het programma (...) maakt zulke concerten ook veel aantrekkelijker, dan wanneer men niets anders te hooren krijgt dan mannen(koor)zang en nog eens mannenzang, zonder meer. Een absoluut vernieuwend repertoirestuk dat Govert Dorrenboom inbracht was *Die Schöpfung* van Joseph Haydn. Dit oratorium werd op 6 mei 1885, tezamen met ‘Vlijt & Volharding’ (zie bij 8) en enkele destijds bekende solisten, (met groot succes) in zaal Concordia uitgevoerd.*

Bij 22 | Sint - Antoniuskathedraal

Van oorsprong was deze kathedraal een gewone parochiekerk. De inwijding ervan was op 12 dec. 1837, het jaar dus waarin Umland 'om de hoek' in de Veemarktstraat kwam te wonen. In 1853 werd de kerk tot kathedraal verheven. Deze status ging in 1876 verloren met de initiatie van de St. Barbarakerk aan de Prinsenkade tot nieuwe kathedraal. Op voorspraak van bisschop (en BM-erelid) Tiny Muskens werd de St. Antoniuskerk in 2001 opnieuw ingewijd tot de kathedraal van het bisdom Breda. Diverse keren heeft BM in deze domkerk een bijzonder concert gegeven. Bijzonder was bijv. het *benefietconcert 'Sjouwe voor Litouwe'* in 2006. De gehele BM-historie is doorspekt met benefiet- of liefdadigheidsconcerten die

in de kiem zijn te herleiden naar de 'armenconcerten' van Heinrich Umland (zie bij 7). "Merkwaardig", aldus H.J. Zomerdijk, waren de *muziekmissen* die door Umland in de veertiger jaren van de 19^e eeuw met musici en zangers uit de door hem gedirigeerde gezelschappen in de Antoniuskerk ten gehore bracht. Dit omdat Umland *een Luthers gedoopt christen* was en er toentertijd scherpe scheidslijnen waren tussen katholiek en niet-katholiek.

Bij de afbeeldingen: De St. Antonius (van Padua) Kerk op een oude prentbriefkaart en Tiny Muskens, in de periode 1994 - 2006 de oecumenisch ingestelde 'rode' bisschop van Breda. Tot aan zijn afreden was hij regelmatig de geestelijk voorganger in een reeks door BM opgeluisterde kerstnachtdiensten in de Grote Kerk. In 2000 werd hij benoemd tot BM-erelid en op zijn uitnodiging maakte BM twee jaar later een 'pelgrimsreis' naar Rome waarbij door het koor (i.s.m. solisten, het jongenskoor van de Zeeuwse Koorschool uit Goes en het Orchestra della Regione di Lazio) in St. Pieter de *Krönungsmesse* van Mozart ten gehore werd gebracht. Noot: In 2005 werd tijdens een concertreis naar Litouwen het kinderopvanghuis van Kursenai 'geadopteerd'. In november 2007 reisde een groep zangers af naar dit stadje om het tehuis een grondige opknappbeurt te geven. De benodigde materialen werden bekostigd uit de opbrengst (€ 6000,- !!) van *Sjouwe voor Litouwe*.

Over onze éérste liefdadigheidsconcerten.

In het najaar van 1866 gaf BM twee liefdadigheidsconcerten die tezamen het toen aanzienlijke bedrag van f 1111,55 opbrachten. Aanleiding vormde een cholera-epidemie die Breda hard trof. Talloze mensen lieten daarbij het leven, terwijl hun huisgenoten in bittere armoede achterbleven. Een commissie van BM-zangers zamelde ook geld en goederen in, want (aldus de commissie in een advertentie): *de nood is groot; treedt met ons de schamele woningen binnen en overtuigt u van de armoede.: kleding, ligging en voedsel, alles ontbreekt, en gaarne willen wij zoo mogelijk in alle dringende behoeften voorzien.*

Bij 23 | Het Gouden Kruis

Het Gouden Kruis was het allereerste repetitie- en concertzaaltje van BM. De eerste repetitie van de allereerste lichte *werkende leden* was op 28 okt. 1865 en het allereerste concert dat hier door ons koor voor geïntroduceerde *Heeren* werd gegeven was op 25 febr. 1866. Van de 10 destijds uitgevoerde werken waren er 7 Duitstalig. Dat Duitse ‘accent’ is heel begrijpelijk wanneer men bedenkt dat Carl Friedrich Zelter de grondlegger is geweest van het seculiere mannenkoor. Het succes van zijn in 1809 opgerichte *Berliner Liedertafel* had tot gevolg dat er in heel West-Europa, Amerika en Canada ‘liedertafels’ als paddenstoelen uit de grond schoten.

Het programma bestond uit de navolgende stukken:

1. Das Deutsche Vaterland	Reichardt.
2. L'étoile du Soir (tenor solo)	Hunen.
3. Die Kapelle	Kreutzer.
4. Avondbede	Kreutzer.
5. Ständchen	Arnold.
6. Das Kirchlein	Becker.
7. In 't Bosch	Joh. Verhulst.
8. Abendlied	Kuhau.
9. Gut Nacht fahr wohl (Bas solo)	Kucken.
10. Jägerchor	Astholz.

Bij de afbeeldingen: Stadsarchieffoto uit 1902 van ‘Het Gouden Kruis’, toentertijd het onderkomen van de Groote Sociëteit | Portretschilderij van Carl Friedrich Zelter (1758 – 1832) | Het (uit het jubileumboek t.g.v. 50 jaar KZBM afkomstige) programma van het Heeren – Concert op 25 febr. 1866 en notabele

heren gekleed in de mode van laat-negentiende eeuw | Ter toelichting bij e.e.a.: In de 19^e en vroeg 20^e eeuw telde het koor *buitengewone leden* (doorgaans *leden* genoemd) en *werkende leden* (d.w.z. de zangers). ‘Leden’ zouden wij thans Vrienden of donateurs noemen. De BM-leden waren toentertijd veelal notabele heren uit zakelijke, militaire en politieke kringen. Voor hen werden *Heeren-Concerten* georganiseerd. Waren dames welkom, dan sprak men van *Dames-Concerten* (zie bij 3). Daarnaast werden er ook nog *buitengewone concerten* georganiseerd. Programmatisch waren er geen verschillen. De liederen die werden uitgevoerd waren romantisch, nationalistisch of religieus van aard en in de regel specifiek door eigentijdse (inmiddels veelal vergeten) componisten voor vierstemmig mannenkoor geschreven. Een van de niet-vergeten componisten van veel ‘liedertafelwerk’ is Franz Schubert. Van hem heeft BM 16 werken op haar repertoirelijst aller tijden staan. Het eerste Schubertlied op die lijst is *Die Nacht*, een ‘evergreen’ die in 1877 door Heinrich Umland werd geïntroduceerd.

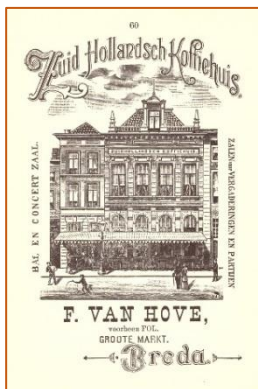
Franz Schubert op de omslag van een essay over de repertoiregeschiedenis van BM dat t.g.v. haar 150-jarig bestaan in 2015 is uitgebracht.

Andere tijden, andere zeden (uit een ingezonden brief d.d. 22 januari 1888): Het schijnt dat de buitengewone leden van Breda’s Mannenkoor zich dezen winter tevreden moeten stellen met het afgelopen concert van 8 December j.l. Wij weten niet, of er een degelijk stuk in studie is; wel hooren wij van gezellige bijeenkomsten van de werkende leden. Verre van ons, dat wij dat afkeuren; die bijeenkomsten toch bevorderen de goede verstandhouding tussen de leden. Wel keuren wij het ten zeerste af, dat dezen winter aan de buitengewone leden nog slechts één (zegge één) degelijk(!) concert is aangeboden. Ons dunkt, dat zij aanspraak mogen maken op meer.

Eenige buitengewone leden van Breda’s Mannenkoor.

Bij 24 | De Boterhal

Het fraaiste pand op de Grote Markt is ongetwijfeld *De Boterhal*. Van oorsprong was het een particuliere woning. In 1617 werd de benedenverdieping omgebouwd tot *vleeshal*. De gebeeldhouwde runderkoppen boven de ingang herinneren hier nog aan. In datzelfde jaar nam het *Schuttersgilde St. Joris* de bovenverdieping in gebruik (zie het in 1772 aangebrachte fronton van 'Joris met de draak'). Vanaf 1861 ging men in de vleeshal boter verhandelen en raakte de benaming 'de boterhal' in zwang. Nadat het pand tientallen jaren dienst had gedaan als Stedelijk en Bisschoppelijk Museum, verkreeg het in 1998 een horecabestemming. In de kelders onder het huidige *café-restaurant De Boterhal* staan de ketels van de ambachtelijke *brouwerij St. Joris*. Dat die is vernoemd naar St. Joris moge duidelijk zijn uit het voorafgaande. De Boterhal is echter als object in de stadswandeling opgenomen, omdat een bescheiden lokaaltje ervan het eerste onderkomen was van de *Algemeene Zangen Muziekschool* o.l.v. Heinrich Umland (zie bij 19).

Bij de afbeeldingen: Linksonder een advertentie van het *Zuid-Hollandsch Koffiehuis* dat in de oorspronkelijk in 1897 verschenen 'toeristische handleiding' *Breda en omstreken in woord en beeld* stond afgedrukt | Rechtsboven een foto van *De Boterhal* die fotograaf G. de Hoog in dienst van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed op 23-08-1906 maakte. Op deze foto is aan de linkerzijde nog een deel van het (in 1960 afgebrande) Z-H Koffiehuis te zien. Ook in deze horecagelegenheid werd er in de 'pré-Haven 7 tijd' (d.w.z. vóór 1906) indien nodig gerepeteerd. Dat was bijv. nodig wanneer de zangers, met het oog op belangrijke zangwedstrijden, 4x per week (!) moesten komen opdaven en de gebruikelijke repetitieruimte niet beschikbaar was.

Noot: Bij 7 passeerden de buitenpodia op het Stationsplein, in het Valkenberg en in de tuin van Concordia reeds de revue. Tot 1950 stond er op ook de Grote Markt een muziekkiosk voor zomerse muziek-evenementen. Met name t.g.v. aan het koningshuis gerelateerde (massaal bijgewoonde) volksfeesten heeft BM er vaak staan te zingen. De BM-openluchtconcerten waren in de 19^e en vroege 20^e eeuw sowieso erg populair. Deze werden o.a. in de tuinen van kasteel Bouvigne, huize Mariëndal, hotel Dennenoord of hotel Mastbosch (thans Heeren van Oranje) gegeven.

Andere tijden, andere zeden (enkele citaten uit twee verslagen van een matinee in de tuin van huize Mariëndal in de zomer van 1899): Tot het laatste moment brachten rijtuigen, rijwielen, stoom- en paardentrams tientallen personen mede, waarvan velen zich met een staanplaats hebben moeten behelpen || Daar onder de majestueuze linden gezeten, langs de kalm vlietende Mark, met het gezicht op den fraaien aanleg van zoo menige buitenplaats op de uitgestrekte groengronden met de geestige silhouet van het kasteeltje Bouvigne in het verschiep, en dan naar heerlijke tonen van een breede schare geoefende zangers te luisteren, dat is geen alledaagsch genot.

Bij 25 | Het Oude Stadhuis

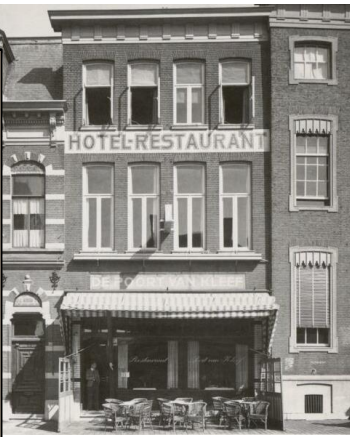
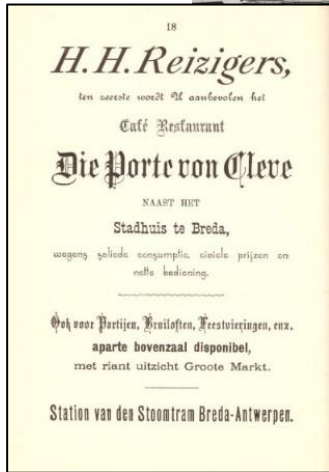

Van *het oude stadhuis* is sprake sinds de opening van het Stads Kantoor aan de Claudius Prinsenlaan in 2003. Het eerste stadhuis stond hier al in de 13^e eeuw. Haar huidige aanzien verkreeg het in de 18^e eeuw. In vervlogen tijden heeft het raadhuis tevens dienst gedaan als recht-bank (zie de afbeelding van Vrouwe Justitia boven ingang). In het heden worden er huwelijken bezegeld en ontvangt de burgemeester 'van dienst' er in voorkomende gevallen zijn officiële gasten. In de loop van haar geschiedenis is ook BM hier heel wat keer met ceremonieel

vertoon ontvangen. In feite trok men in de 19e en de eerste decennia van de 20e eeuw na alle al dan niet gewonnen 'uitwedstrijden' éérst in optocht vanaf het station naar het stadhuis alwaar het bestuur en de zangers door B & W werden opgewacht. BM was immers hét visitekaartje van de stad! Anderzijds is 'de burgemeester' als beschermheer ook al héél lang het visitekaartje van BM. De eerste burgervader die het beschermheerschap 'op zijn schouders' nam was Eduard Guljé.

Bij de afbeeldingen: Portret van Eduard Guljé, in de periode 1893 – 1907 burgemeester van Breda en beschermheer van BM | Staatsfoto van BM uit 1922 t.g.v. de ceremoniële ontvangst op het stadhuis na een gewonnen zangwedstrijd in Rotterdam | Overdracht van 'het nieuwe vaandel' door voormalig burgemeester en beschermheer Peter van der Velden aan toenmalig voorzitter Hans Talboom. De overdracht vond plaats tijdens een ceremoniële ontvangst op 2 juli 2005 t.g.v. *100 jaar koninklijk* | Noot: In 1956 werd Constant Kortman benoemd tot burgemeester en beschermheer. Na hem hebben tot op heden alle burgemeesters het beschermheerschap van BM aanvaard en daarmee bijgedragen aan het aanzien van de vereniging.

Andere tijden, andere zeden (uit een persverslag na de overwinning in juni 1922): Bij terugkeer in Breda is de bevolking als vanouds in groten getale ter verwelcoming aanwezig. Gezeten in open landauers en begeleid door een drietal harmonieën trekken de overwinnaars via de Willemstraat, Sophiastreet, beide Boschstraten en Veemarktstraat naar de Grote Markt. Het vrijwel voltallige college van B. en W. is op het stadhuis ter begroeting aanwezig; bij het betreden van het pand worden vanuit de bovenramen bloemen geworpen. Na afloop persen de duizenden zich door de Brugstraten naar de Haven. Hier worden in besloten kring nog vele toespraken gehouden en felicitatietelegrammen voorgelezen (waaronder een van koningin Wilhelmina).

Bij 26 | Die Porte von Cleve

In de eerste vijftien verenigingsjaren was BM bij wijze van spreken ‘kind aan huis’ bij ‘Het Gouden Kruis’. Vanaf 1880 tot aan de aankoop van Haven 7 werd echter een van de achterzalen van *Die Porte von Cleve* de vaste repetitie- en feestlocatie. De repetities vergden in de 19^e en eerste decennia van de 20^e eeuw overigens heel wat meer van de zangers dan thans het geval. Twee

vier uur durende repetities in de week, waarvan een op zondagmiddag, was de regel. Met het oog op belangrijke zangwedstrijden gebeurde het wel (zie ook bij 24) dat de zangers 4x p/w (op verschillende locaties) moesten komen opdraven. Tot in 1955 werd er trouwens *stáánde* gerepeteerd. Niet helemaal onbegrijpelijk dus dat er nog wel eens ‘gespijbeld’ werd, of dat er na de pauze zangers aan de bar bleven kleven. Dit *kwaad* heeft zelfs, tot grote frustratie van opeenvolgende dirigenten en besturen, tot in de zeventiger jaren van de vorige eeuw *in den boezem der vereeniging** voortgeleefd.

Bij de afbeeldingen: Een uit ‘Breda en omstreken’ (zie bij 24) afkomstige advertentie van *Die Porte von Cleve* met op de achtergrond een stadsarchieffoto uit ca. 1915 van het toen inmiddels tot *De Poort van Kleef* omgedoopte pand. ‘Die Porte von Cleve’ was overigens niet het enige hotel/restaurant in de binnenstad met een Duitse naam. Aan de Grote Markt stond ooit ook *Zum Franziskaner* (thans ‘Heeren van Breda’ geheten). En in de periode 1868 – 1875 was in ons verenigingspand aan Haven 7 *Hôtel Berlin* gevestigd. De stichter daarvan heette Josef Johlman, een uit Duitsland afkomstige handelaar in manufacturen. Josef richtte in 1863 ook *Lieder-tafel Germania* op. Heel goed mogelijk dus dat Johlman en Umland elkaar regelmatig ‘tegen het lijf zijn gelopen’ | Noot: Vanaf de welvarende 17^e eeuw tot in 19^e eeuw was ‘Nederland’ zeer in trek bij ‘Duitse’ migranten (ps. Als zodanig bestonden beide landen in de 17^e eeuw nog niet).

*

Over de verslapping van den lust der werkende leden: Onder de gezelschappen of vereenigingen die tot sieraad strekten van Breda, behoorde ook enkele jaren Breda’s Mannenkoor. De luister dier nuttige en aangename vereeniging is veel getaand. Waar is de tijd dat zij bekroond met een gouden eermetaal uit Rotterdam wederkeerde? Waar is de tijd dat de bovenzaal van Het Gouden kruis ’s zondags te klein was voor trouwe leden? Indien er niet spoedig verandering komt, kan men gerust op haar toepassen: zij werd geboren, groeide voorspoedig en stierf. Hare buitengewone uitvoeringen zijn ontaard in een café - chantant. Er heerst onder de leden een malaise die niet te overkomen schijnt. Besturen van allerlei nuances hebben getracht den toestand te verbeteren, maar geen enkel is geslaagd. ’t Kwaad zit in den boezem der vereeniging (uit: *Breda en de Bredanaars – door een Bredanaar* | 1897).

Bij 27 | Het stennen monster

Het stennen (= stenen) monster was de benaming die de middeleeuwse Bredanaars gaven aan de van oorsprong katholieke Onze Lieve Vrouwe Kerk die in 1637 in protestantse handen viel. Het kerkgebouw is nog altijd het eigendom van de Protestantse Gemeente Breda. Sinds 1978 wordt het monumentale erfgoed evenwel beheerd door *de Stg. Grote of Onze Lieve Vrouwekerk*. Deze stichting is m.a.w. verantwoordelijk voor het onderhoud en de exploitatie ervan. Vooral na de bevrijding van Breda in okt. 1944 heeft BM veelvuldig in onze stedelijke parel van Brabantse gotiek opgetreden. Tot de memorabele concerten behoren zeker die rondom bevrijdingsfeesten en dodenherdenkingen werden gegeven. Bij het concert t.g.v. 25 jaar bevrijding van Breda in 1969 was bijv.

generaal Maczek onze eregast. In Dagblad De Stem werd nadien de muzikale kwaliteit geroemd van *“de op de bevrijding geïnspireerde liederen. Zo begeesterd en gaaf dat het publiek terecht voorbij ging aan het oude misverstand, als zou in een kerkruimte geen applaus mogen opklinken”*. Niets dan lof ook na een indrukwekkende uitvoering van het *Requiem in D van Luigi Cherubini* t.g.v. de dodenherdenking op 4 mei 2014 i.s.m. harmonie *Amor*

Musae uit Prinsenbeek. Een absoluut unieke gebeurtenis was echter de viering van 550 jaar Bredase culturele historie onder de noemer *FierBreda* op 10 dec. 2010. Daartoe hadden de vier oudste (*en alle aan Umland te relateren*) culturele verenigingen van onze stad de handen ineen geslagen. In een stampvolle kerk brachten het toen 145 jaar oude *Breda's Mannenkoor*, de *Vereniging Jacob van Lennep* (140 jaar), *Nieuwe Veste – centrum voor de kunsten* (135 jaar) (feitelijk 134 jr.) en de *Vereniging Vrienden van Chassé Theater* (130 jaar) een afwisselend programma van muziek, zang, toneel en declamatie. N.a.v. de gezamenlijke lustrumviering verschenen er diverse lovende recensies onder de aansprekende koppen: *Hoogmis van cultureel Breda; Een unieke culturele manifestatie* en *FierBreda, historisch podium voor jong talent*.

FierBreda: 550 jaar Bredase culturele historie

BREDA - "Heinrich Umland", zwaait directeur Jettie Rattink van de Nieuwe Veste met haar wijsvinger in de lucht. "Onthoud die naam." Rattink zit in El Mundo aan de Haven.

Bij de afbeeldingen: Stadsarchieffoto van een deel van de Grote Kerk en Grote Markt uit 'de tijd van Umland' (ca. 1850) | Foto van generaal Maczek uit okt. 1944. Stanislaw Maczek voerde de 1^e Poolse Pantserbrigade aan die Breda (op uiterst behoedzame wijze) op 29 okt. 1944 van

de Duitse bezetter wist te bevrijden | De wervende kop boven een voorbeschouwing in BN/deStem van 26-11-2010 | Noot: BM heeft een stuk of 6 Poolse liederen op haar repertoirelijst aller tijden staan. Hiertoe behoren *Pantcerni Chlopsy*, het lijflied van de pantserbrigade, en het aloude kerstlied *Lulajze Jesuniu* dat als eerbetoon aan onze bevrijders sinds jaar en dag bij geen kerstconcert of kerstnachtdienst aan het programma heeft ontbroken.

Bij 28 | De Brugstraatsekerk

De geschiedenis van Breda is nauw verweven met de 80-jarige oorlog waarbij onze vestingstad beurtelings werd beheerst door katholieke Spanjaarden of protestanten uit de noordelijke Nederlandse Provinciën. Als gevolg daarvan moesten de verschillende groeperingen gelovigen als het ware bij toerbeurt hun toevlucht zoeken in schuilkerken. Een Lutherse schuilkerk is nog steeds te vinden achter de poort van nr.11 schuin tegenover het voormalige Gouden Kruis in de Veemarktstraat. En het achterhuis van *brouwerij de Vijf Ringen* aan de Tolbrugstraat bood vanaf 1652 onderdak aan katholieke stedelingen. Deze zgn. *Brugstraatsekerk* werd in 1868 ontruimd en in 1885 afgebroken.

In de 19^e eeuw was aan de voormalige huiskerk een koor verbonden waarvan alle heren die in okt. 1865 onder aanvoering van Frans Smits in Hof van Holland (zie bij 3) bijeenkwamen lid waren. BM heeft m.a.w. een kerkkoor als bakermat. Behalve de geur van bier heeft er van meet af aan dus ook een walm van wierook om ons koor gehangen, zou je kunnen zeggen. Gelet op deze katholieke wortels en de tijdgeest van toen, mag de aanstelling van de Lutheraan Heinrich Umland als dirigent (en aansluitend die van zijn opvolger Govert Dorrenboom - Nederlands Hervormd) best als progressief worden aangemerkt. Temeer men bedenkt dat de elkaar opvolgende presidenten 'Smitsen van Waesberghe' tot de conservatief RK elite van Breda behoorden. Hans de Wit, de huidige dirigent van ons koor (dat voor pakweg 90% nog altijd bestaat uit zangers met een RK-achtergrond) is overigens ook van protestantse huize.

Bij de afbeeldingen: Rechtsboven een interieurfoto (albuminedruk op karton) van de *Brugstraatsekerk* uit 1868 | Links een gravure van het oorspronkelijke ontwerp van de (in 1869 ingezegende) *St. Barbarakerk* die schuin tegenover

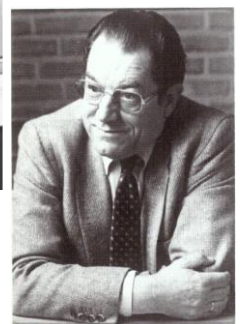
Haven 7 aan de Prinsenkade verrees. De Brugstraatsekerk was de voorloper van deze *St. Barbarakerk* die in 1876 tot kathedraal werd verheven (zie bij 22) en in 1968 tegen de vlakte ging. Die sloop betekende tevens het einde van het gerenommeerde kathedraalkoor o.l.v. Jo Frijters, in de periode 1955 – 1962 BM-repetitor (2^e dirigent) en vanaf 1962 t/m 1965 onze 1^e dirigent. Menig zanger heeft vanuit dit koor de overstap naar BM gemaakt of was lid van beide koren | Staatsiefoto van BM voor de ingang van de *St. Barbarakerk* t.g.v. haar 75-jarig bestaan op 6 okt. 1940 na het laten opdragen van een heilige mis in deze kerk. | Noot: Begin juli 1866 verleende BM haar medewerking aan de eerste steenlegging van de *St. Barbara*, maar zoals afgebeeld in de *Katholieke Illustratie* jrg. 1869 – 1870 heeft deze 'Cuyperskerk' er nooit uitgezien. In werkelijkheid had hij maar één toren.

Bij 29 | Café 't Hoekske

Het doel waarvoor B.M. in het jaar 1865 in 't leven werd geroepen was wel om aangename verpoosing te vinden na gedanen arbeid, maar tevens om de kunst te dienen en de kunstlieven- den onder onze ingezetenen mede te laten ge- nieten van de vruchten onzer oefeningen. Dit citaat is afkomstig uit het in 1895 geformuleer- de 'Statuut Zangvereniging Breda's Mannen- koor'. Zich verpozen als mannen onder elkaar konden de zangers evenwel al vanaf 'den begin-

ne'. Met al het repeteren in horecagelegenheden, zoals bijv. 'Die Porte van Cleve', werd de kat natuurlijk ook wel een beetje op het spek gebonden. Er waren m.a.w. altijd wel zangers die na de pauze aan de bar bleven hangen. Bestuurlijke plei- dooien, smeebeden, boetestelsels, noch paaigedrag konden dit "kwaad in den boezem der vereeniging" (zie bij 26) beteugelen. In de zestiger en zeventiger jaren van de vorige eeuw bleef een groep zangers trouwens vóór de pauze aan de bar plakken. In die tijd verzamelde het gros van de zangers zich namelijk *bij Toon op 't Hoekske*. De meesten gingen daarna braaf op tijd zingen, maar er bleef ook altijd een groepje achter dat al dan niet ná de pauze hun neus aan Haven 7 liet zien. Wanneer men alle verzuchtingen over "*armzalig bezochte repetitiën*" of over "*aanhoudende laksheid en gebrek aan discipline*" op een rijtje zet, dan mag het eigenlijk best wel verbazingwekkend genoemd worden dat BM na bijna 160 jaar een nog altijd vitaal (uit z'n 80 actieve zangers bestaand) koor is. 'Zich verpozen' op de wekelijkse repetitieavond doen veel mannen nog steeds, maar dan ná het zingen en tot pakweg 11.00 uur aan de eigen toog van Haven 7. "Na ge- danen arbeid" is niet meer aan de orde. De ge- middelde leeftijd van de huidige BM-zanger ligt om en nabij 75 jaar. In 'de tijd van Toon' was dat een jaar of 50 en in 'de stapperstijd van Bart van Heusen' (zie bij 11) nog een stuk lager.

Bij de afbeeldingen: Een fototuitsnede van *Café 't Hoekske*

avant la lettre op de hoek Tolbrugstraat – Haven | Op de stadsarchief(Johan van Gurp)foto's vlnr. Marcel Smits van Waesberghe, Toon Simons en Jan Willemsen. Marcel was in de periode 1961 – 1978 de laatste BM-president uit 'de dynastie Smits vW'. Toon, de uitbater van 't Hoekske, was een alom bekende Bredanaar (o.m. als ploegleider van de SKOL – wielerploeg) en Jan gedurende 35 jaar lid van het BM-bestuur (waarvan 24 als secre- taris). De mannen waren collega's van elkaar, want alle drie in dienst van de SKOL (de voormalige Drie Hoefijzers brouwerij). Jan is de bedenker van 't *Kielegat* als carnavalsnaam voor Breda. Hij schreef ook gemakkelijke boekwerkjes, zoals *Klein Breda's Brouwersboek*, *Humor met vergunning* en *Kielgats Kiekeboek*. In zijn tijd werden er aan Haven 7 trouwens ook grootse carnavalsfeesten georganiseerd. Kortom, andere tijden BM...

De in 2020 uitgebroken coronapandemie legde niet alleen alle kooractiviteiten voor zo'n kleine twee jaar stil, maar betekende ook de teloorgang van het toen pas geopende *La Perla Escondida* (De Verborgen Parel). Eerst gold er een strenge lockdown en aansluitend bleven de deuren noodgedwongen gesloten wegens gebrek aan voldoende personeel. Maar begin mei 2024 streek er bij wijze van spreken een *vlinder* neer in ons verborgen hofje aan de haven. De wandeling kan m.a.w. (op woensdag t/m zondag) desgewenst culinair worden besloten in 'de vlindertuin' of in de tot restaurant omgetoverde danszaal waarin door het Koninklijk Breda's Mannenkoor sinds 1906 gerepeteerd en gefeest wordt. Uit de uitnodiging van 'team Mariposa':

Loop de poort binnen in onze prachtige jardín de las maripos waar je je gelijk in het heerlijke Spanje waant. Bij binnenkomst in het restaurant staan de pintxos al klaar op de authentieke Spaanse bar. Loop langs de bar en maak een keuze uit het ruime assortiment pintxos. Neem plaats aan een van de tafels binnen of buiten en geniet van de tapas die van de kaart te bestellen zijn. Naast de heerlijke sangria bieden we ook heerlijke Spaanse wijnen en bieren, of misschien heeft u toch liever een cocktail, onze bartenders bereiden ze me veel plezier voor jullie. Geniet bij Mariposa van al het moois wat Spanje te bieden heeft.

Opening Hours	
Maandag	Gesloten
Dinsdag	Gesloten
Woensdag	17.00 - 23.00
Donderdag	17.00 - 23.00
Vrijdag	15.00 - 00.00
Zaterdag	14.00 - 00.00
Zondag	14.00 - 22.00

BIJ de afbeeldingen: Spaanse sferen aan Haven 7. Linksboven (foto uit 2020 van Janine Klappert, Indebuurt Breda) biedt een doorkijkje op de *jardín de las maripos* (vlindertuin). De afgebeelde buitenbar is uit de tijd van *El Patio Pintxos y Vinos* (2017 – 2020). Het éérste Spaans restaurant dat voordien (van 2005 t/m 2016) in ons verenigingsgebouw gevestigd was heette *El Mundo*. Maar wat 'méditerranée a/d haven' betreft werd de spits dus afgebeten door 'Italië' (zie bij 1).

TOT BESLUIT

De feestelijke ingebruikname van Haven 7 was op *Zaterdag den 13e October 1906*. Uit de toespraak van toenmalig president Franz Smits van Waesberghe: *Mijne Heeren, bewaar het pand dat het uwe geworden is. Bewaakt het als uw eigendom. Helpt mede om het in stand te houden, in den toestand waarin het zich thans bevindt. Neemt den inventaris zooveel mogelijk in bescherming. Niet te ruw, niet te hard, niet onverschillig! En wanneer van den een of den ander zijn diensten gevraagd worden voor onderhoud of tot herstelling, welnu, dan niet gedacht B.M. is rijk genoeg! Neen, werkt dan met liefde en offervaardigheid. Doet het met eene belangeloosheid alsof het voor uw eigen was, gelijk een onzer zangers mij dat zeide.*

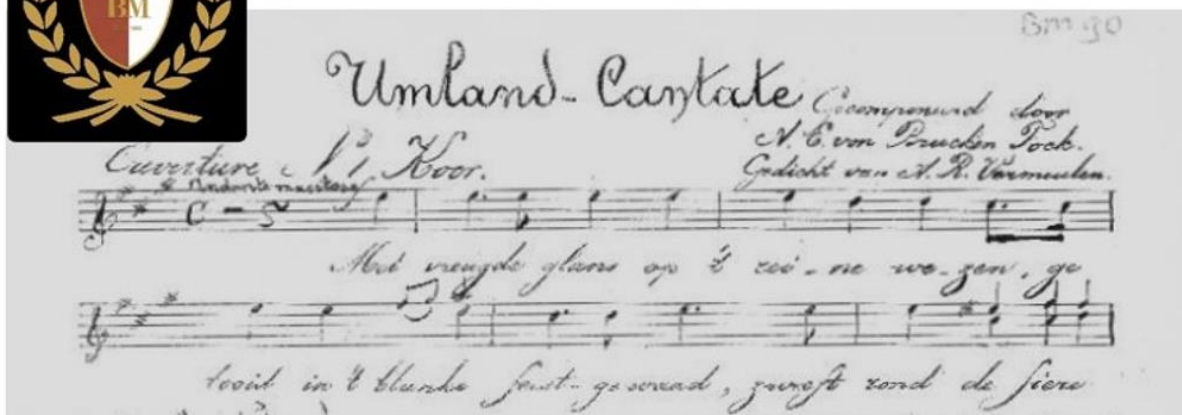

Bij de afbeelding: In 1988 werd de voorgevel van Haven 7 grondig gerenoveerd. Op 3 juli van dat jaar werd deze renovatie gevierd met het eerste *Gevelconcert* in de BM-geschiedenis. Sindsdien is het traditie geworden om met een intiem 'Gevelconcert' voor partners en BM-Vrienden een zangseizoen feestelijk af te sluiten. Sinds jaar en dag is dat gekoppeld aan de zomerse schoolvakanties, immers *tempora mutantur, nos et mutamur in illis* (de tijden veranderen en wij met hen). In vervlogen tijden hing het zangseizoen namelijk samen met het brouwerijseizoen, d.w.z. met de hopoogst en de daarmee samenhangende bierfeesten ik oktober | Noot: De foto dateert uit 2005. In dat jaar werd de monumentale gevel door een deskundig groepje vrijwilligers, geheel belangeloos en met in 1906 verlangde 'liefde en offervaardigheid' wederom duchtig opgeknapt.

Humulus lupulus (hop)

Het historisch BM-archief bevat een handgeschreven partituur uit 1877 van de *Umland – Cantate*. Dit werk voor gemengd koor, mannenkoor en orkest werd geschreven door de muzikale KMA-genie-officier Emile von Brucken Fock. De uitvoering van deze cantate in februari 1877 door Aurora, Breda's Mannenkoor en Vlijt & Volharding vormde het hoogtepunt van twee dagen (!) huldebetoon aan het adres van Heinrich Umland voor diens voortrekkersrol in het muziekleven van Breda gedurende 40 jaar.

GEEF RUIMTE AAN JE STEM, KOM ZINGEN BIJ

